

између 1731. и 1976. године, као и њихове фотографије.

Историји и стању сентандрејске некрополе аутори – проф. Димитрије Е. Стефановић, Наташа Вуловић, Марија Ћинђић, Владан Јовановић и Данијела Радоњић, пришли су као филолози и као лингвисти, али уз то је ова

књига донела и бројне информације из палеографије, епиграфије, историје, културне и црквене историје, а грађа из ње требало би да заинтересује и историчаре, историчаре уметности, етнологе и етнографе, социологе, и друге. Трудом приређивача сачувани су трагови бивствовања некада бројне и богате српске заједнице у Мађарској. Књига представља дуг прошлости и залог за будућност.

Марина Спасојевић

Љиљана Гавриловић, *Музеји и границе моћи*

Библиотека XX век (ур. Иван Чоловић), Београд 2011, с. 192.

Књига Љиљане Гавриловић – *Музеји и границе моћи* трећа је у низу коју је ауторка посветила истраживањима музеја и различитих аспеката музејског рада – теми која је код нас дуго била готово сасвим занемарена. Мада она на почетку истиче да се последњих година ствари на том плану ипак померају, да питања музеја постају атрактивна и за овдашње научнике, да се појављују нови текстови и нови приступи, неке веће, значајније књиге домаћих стручњака, пре свега историчара уметности и музеолога, још увек не постоје. Тиме је важније нагласити чињеницу да иза овога подухвата, коме је циљ – како пише у уводу – да допринесе „проналажењу бољих путева од музеја до публике, између онога што људе интересује и онога чиме се музеји баве”, стоји антрополошкиња. Могло би се рећи

да је баш управо Љиљана Гавриловић имала најбољу основу да напише једну овако добру музеолошко-антрополошку студију. Будући да је више година радила и као кустос у музеју, на најуспешнији начин је своје теоријско знање спојила са личним искуством, не посматрајући предмет истраживања са академске дистанце, већ као познавалац музејске праксе изнутра.

У десет есеја сабраних у овој књизи, ауторка разматра више сложених тема – од оних које се тичу односа између музеја и друштва, и политика идентитета, те с њима повезаних начина на који се схватају културно наслеђе и функција музеја, до преиспитивања места музеја у савременом свету и веза између музеја и популарне културе. Ту је и увид у разилажења и укрштања путева антропологије и музеологије

током развоја ових двеју дисциплина. Ауторка се такође бави настанком и историјом музеја, као и идеолошком улогом тих установа у процесу формирања националних држава, њиховом неодојивом повезаношћу са изградњом нације.

Сваки есеј се може читати и независно, као засебна целина, али питања која се у њима покрећу проистичу једно из другог, преплићу се и надовезују; одлично организовани и међусобно повезани, они чине јединствену и веома занимљиву причу.

Ту причу ауторка, разумљиво, започиње претечама музеја – кабинетима чуда или вундеркамерама, разноврсним збиркама необичних, егзотичних предмета, које су од почетка 16. века интензивно сакупљали богати људи, владари, племство. Мода јавних и полујавних збирки најразличитијих предмета (из далеких крајева и/или далеке прошлости) проширила се Европом веома брзо и била једно од средстава путем кога су богати колекционари показивали своју моћ и престиж. За потпуније разумевање настанка и развоја музеја, овој линији порекла, о којој пише Ј. Гавриловић, свакако треба додати и колекције, тј. галерије слика племићких породица (нпр. Дрезденска, Уфици, Медичи), као и колекције античких статуа (као што је, рецимо, била збирка настала у Ватикану већ почетком 16. века). Међутим, те збирке, које су на овај или онај начин биле отворене за јавност и које се могу сматрати првим музејима, нису имале неки општији, заједнички наратив, који би објекте изложене у њима повезивао у више или мање кохерентну причу. Са оснивањем Лувра, крајем 18. века, када су се под истим кровом нашле и античке старине и галерије слика,

долази до првог интегрисања и уређивања свих тих шароликих предмета према два основна критеријума – према земљама и према хронологији. Тако организован музеј постао је модел за све музеје који су настајали током 19. века. У сваком случају, кроз поставке свих великих музеја тада, артикулисана је (једна општа, заједничка) прича о прошлости западне цивилизације (Египат, Грчка, Рим итд). А потом, са настајањем националних држава, што је подразумевало и изградњу националног идентитета, патриотског духа и свести о припадности, почињу да се оснивају музеји чији су центар интересовања првенствено националне историје – локалне приче о локалној прошлости. Анализирајући улогу музеја као дела система општег образовања у изградњи нације, ауторка истиче разлику између нација држава заснованих на концепту нације-као-државе и оних које су засноване на концепту нације-као-културе. Овај потоњи, немачки принцип усвојен је и овде, приликом формирања српске државе у 19. веку. Примера ради, и Етнографски музеј у Београду, отворен за публику почетком 20. века, настао је на истим идејним премисама. „Он је”, пише Љиљана Гавриловић, „био јасан продукт (немачког) романтичарског истраживања/утврђивања порекла народа, етничких и културних група, као окоснице дефинисања простора који ’припада’ једном народу и *вице versa*, што је у 19. и на почетку 20. века био један од основа за успостављање политичких граница између новооснованих националних држава у Централној и Јужној Европи. Тако је формирање и даљи рад овог музеја био интегрални део државног пројекта иако то никада и нигде није речено” (стр. 42). У том

контексту, Љ. Гавриловић се посебно критички осврће на до данас непромењено романтичарско виђење музеја у нашим условима – места које чува и излаже предмете традиционалне културе као аутентичне ознаке етничког идентитета и материјалне потврде етничког континуитета на територији, на петрифицирану свест музејских радника, стереотипну музејску понуду и заостајање за новим идејним токовима у свету.

За то време, на другом крају спектра, покрећу се сасвим нове теме. Расправља се о концепцији музеја у савременом свету, његовом месту и улози унутар новог политичког поретка, о прављењу нових изложбених наратива прилагођених реалностима данашњице, у којој се појам нације и националне државе мењају и губе на значају – траже се начини за конструисање нових прича које ће одговарати новој стварности глобализованог света. Да ли постоји опасност од нестанка музеја уколико се они не промене, као што стоји у једном прогласу УН? Одговор који Љиљана Гавриловић даје посредно, говорећи о односу музеологије и антропологије, укратко би гласио: музеји ће постојати, али ће се у њима уместо досадашње – на истој бази података, на истим колекцијама, на основу истог сачуваног наслеђа – причати нека другачија прича. У конструисању тих нових наратива она види значајну улогу антрополога (стр. 24).

Насупрот овоме, а управо као последица све веће повезаности света и спознаје о неповратној промени коју тај процес доноси, на многим странама се јавља све израженија потреба малих заједница за истицањем сопствених културних

традиција и посебности, како би се тиме одбраниле и сачувале од нестајања, или, тачније, како би те мале заједнице сачувале контролу над сопственом традицијом и њеном интерпретацијом. У међувремену се променио однос према тзв. примитивним народима, променио се међународни статус држава, преиспитује се колонијално наслеђе. Коначно, из свести о томе да је порекло музеја везано за колонијализам јавља се, са обе стране, како код потомака некадашњих колонизатора тако и потомака некадашњих колонизованих, нови поглед на предмете који се чувају у музејима на Западу. Тако, пише Љиљана Гавриловић у тексту *Нови живот мртвих тела*, у оквиру тог преиспитивања све чешће се чују захтеви за враћање артефаката из музеја у места њиховог порекла. Последњих година се, каже она, тражи, на пример, да се мумије Инка врате „наследницима” и „прописно” сахране, или да се уклоне са изложби. Да би удовољио таквим захтевима, музеј у Манчестеру је, рецимо, као вид нове политичке коректности почео да покрива мумије које излаже, желећи, како се наводи, да тела покојника третира са поштовањем. Предмет расправе су такође и маорске тетовиране главе, похрањене у неким западним музејима. Мишљења стручњака су око овог тренда подељена. Док Француска одбија да одговори на сличне захтеве, сматрајући сопственим културним наслеђем све што се налази у њеним музејима, како год да је тамо доспело, из британских и америчких музеја, као и из тридесетак дугих институција широм света, тетовиране главе, као делови тела покојника, враћају се или маорским племенима директно, или се пак смештају у

Национални музеј Новог Зеланда, у *свети простор* за окупљање.

Изнети примери указују на читав низ сложених питања која проблематизују политику музеја и с којима се они у новој констелацији односа суочавају. Једно од њих је и понекад претерано придржавање правила политичке коректности, путем кога, како Љ. Гавриловић примећује, може да се упадне у озбиљне замке. Указивање „дужног поштовања” мумијама изложеним у музеју, на начин на који је то учињено у Манчестеру, заправо се – каже она – сопствени, „хришћански поглед на свет пројектује уназад као свеобухватан и једино важећи”. Занимљиво је и питање враћања поменутих тетовираних маорских глава племенима на Новом Зеланду, које је, с једне стране, заиста на неки начин „враћање у културни контекст”, како сматра и Љиљана Гавриловић. Али, с друге стране, поставља се питање о каквом се културном контексту ту ради. Како се наслеђе маорских предака користи у музеју када преци такву институцију нису познавали, и шта је уопште појам *музеј* у односу на маорску културу? Ради се, јасно, о сасвим другачијем, новом културном контексту. Став неких музеја је да сви остаци млађи од хиљаду година треба да буду враћени наследницима. Међутим, питање је ко су „наследници”, која су значења таквог чина, да ли је уопште такав повратак могућ? Коначно, шта би се догодило када би се све што је у музејима вратило у места порекла? Где би се сачувала прошлост америчких Индијанаца, на пример, да елементи тих култура нису стављени у музеје, како би била упамћена да није *направљена* у музејима? Како би изгледало наше колективно сећање?

Вероватно најрадикалнији случај, који је изазвао и најширу полемику, представља захтев Грчке да се партенонски мермер из Британског музеја врати на Акропољ. Расправа око тога да ли колекција лорда Елцина, коју је он почетком 19. века, уз султанов ферман, изнео из тадашње Турске, представља отимање туђег културног блага или његово спасавање од даљег пропадања и заборавља, траје и данас. С једне стране, оптужбе за преношење партенонског мермера у Лондон, које су критичари доводили у везу са политиком европског империјализма и колонијализма, нису без основа; у том смислу се и захтеви Грчке чини оправданим – благо потиче са њене данашње територије и представља важан део културног наслеђа и идентитета савремених Грка. С друге стране, тим захтевима се отварају нова бројна питања. Пре свега, како су данашњи Грци постали наследници античке традиције? Као што је познато, концепт хеленства уобличен је на Западу, а модерни Грци су почели да га прихватају и да се позивају на античке претке тек са стварањем националне државе у 19. веку. До тада је хришћанско грчко становништво везивало своју припадност једино за византијску традицију; остаци паганских храмова нису тој популацији представљали ништа више од камених остатака из неке далеке прошлости, међу којима су живели. Тек преношењем у Британски музеј, сви ти преживели фрагменти са грађевина, делови скулптура и фризови сачувани су од даљег пропадања и претворени у уметничка дела, постали светско благо, а Акропољ је од рушевине промовисан у историјски споменик непроцењиве вредности. Шта би било са тим споменицима да нису

завршили у Британском музеју, где су добили значење какво нису имали за средину из које потичу? Да ли би новонасталој грчкој држави ти археолошки остаци, све и да ништа није однето, значили ишта више него што су значили Турској, да јој споља, са Запада, није „убризган” антички идентитет? Питање је, такође, шта би се догодило када би све скулптуре заиста биле враћене у Грчку? Да ли би их у процесу реконструкције требало можда поново обојити, јер познато је да оригинално нису биле беле? Каква би нова слика антике тада настала?

Сличне примере који могу бити повод за озбиљну дискусију наводи и Љиљана Гавриловић, расправљајући о заштити нематеријалног културног наслеђа (посебно о Унесковом програму) и о често неочекиваним и нежељеним последицама настојања да се у процесима глобализације очувају права (малих) заједница на културне посебности. У коментару на гневну реакцију аборицин-ских заједница због тога што је на Зимској олимпијади 2010. године руски клизачки пар („неовлашћено”, „без дозволе”) за свој наступ одабрао аборицински традиционални плес, Љиљана Гавриловић увиђа: „Ако се право на чување нематеријалних аспеката самосвојних култура буде

тумачило као ’поседовање’, са ексклузивним правом коришћења и тумачења (...), то ће довести до укидања сваке идеје културног контакта која би требало да је у основи Унескове идеје културног диверзитета, па тако и Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа” (стр. 170). Посебно се критички осврћући на актуелни Унесков концепт културе и заштите културног наслеђа, који „инсистира на истицању, чак продуковању различитости, а не евентуалних веза и сличности између култура”, ауторка своју причу закључује ставом који се као црвена нит провлачи кроз целу књигу: „Настојањем да се Конвенција о заштити нематеријалног наслеђа спроведе у пракси, ми стојимо испред врата која с једне стране имају прошлост, идеју строго одвојених култура и групно дефинисаних идентитета, а с друге стране глобализовани свет, флукутирајуће, вишеслојне и индивидуалне идентитете и бескрајно шаренило глокализованих културних форми. Инсистирањем на очувању само једне стране, можемо пропустити да упознамо и разумемо ону другу, ону у којој сви данас живимо”(стр. 172).

Мирослава Малешевић